Qaraqalpaqstan sharayatında teylerioz keselligin emlewde Buparvalek preparatın qollanıw hám keselleniw dárejesin anıqlaw

Allaniyazov Orinbay Uteniyazovich assistent · **Nurjanova Umida Oljabay qızı** magistr

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı hám agrotexnologiyalar institutı

allaniyazovorinbay@gmail.com, umida04@gmail.com

DOI 10.66073/ReFocus-Conf/1610084

Iqtibos uchun: Allaniyazov Orinbay Uteniyazovich, Nurjanova Umida Oljabay qızı. Qaraqalpaqstan sharayatında teylerioz keselligin emlewde Buparvalek preparatın qollanıw hám keselleniw dárejesin anıqlaw // Aralboyı aymaǵında suwdan paydalanıw nátiyjeliligi hám shorlanıwdıń awıl xojalıǵı eginleri zúráátligi hámde xalıqtıń turmıs iskerligine tásirin monitoring etiw hám qadaǵalaw ushın klimatqa shıdamlı innovaciyalıq texnologiyalardı islep shıǵıw: xalıqaralıq ilimiy-ámeliy konferenciya materialları. – Nókis, 2026. – B. 325–327. – DOI: 10.66073/ReFocus-Conf/1610084

Annotaciya. Maqalalarda Qaraqalpaqstan Respublikası aymaǵında teylerioz benen keselleniwdiń házirgi jaǵdayı haqqında maǵlıwmatlar keltirilgen. Veterinariya preparatlarınıń rayonlarda tarqalıwı, profilaktikası hám emlew nátiyjeliligi úyrenilgen. Keselliktiń máwsimlik dinamikası, haywanlardıń keneler menen zıyanlanıwı anıqlanǵan.

Annotatsiya. Maqolalarda Qoraqalpog‘iston Respublikasi hududida teylerioz bilan kasallanishning hozirgi holati to‘g‘risidagi ma’lumotlar keltirilgan. Veterinariya preparatlarining tumanlarda tarqalishi, profilaktikasi va davolash samaradorligi o‘rganilgan. Kasallikning mavsumiy dinamikasi, hayvonlarning kanalar bilan zararlanishi aniqlangan.

Аннотация. В статье представлены данные о современной ситуации заболеваемости тейлериозом на территории Республики Каракалпакстан. Изучено распространение в районах, профилактика и лечение, эффективность применения ветеринарных препаратов. Определена сезонная динамика болезни, паразитирования животных клещами.

Abstract. The articles present data on the current state of theileriosis morbidity in the territory of the Republic of Karakalpakstan. The distribution in the districts, prevention, and treatment of the effectiveness of veterinary drugs were studied. The seasonal dynamics of the disease and the parasitism of animals by ticks have been determined.

Tayanısh sózler: teylerioz, piroplazmoz, invaziya, ektoparazit, parazit, qaramal, kene, teyleriya.
Kalit so‘zlar: teylerioz, piroplazmoz, invaziya, ektoparazit, parazit, qoramol, kana, teyleriya.
Ключевые слова: тейлериоз, пироплазмоз, инвазия, эктопаразит, паразит, крупный рогатый скот, клещ, тейлерий.
Keywords: theileriosis, piroplasmosis, invasion, ectoparasite, parasite, cattle, tick, Theileria.

Kirisiw

Ózbekstan aymaqlarında eń ıssı klimatlı zona esaplanıp, qaramallardıń qan-parazitar keselliklerı keń tarqalǵan bolıp, sharwashılıqqa úlken ekonomikalıq zıyan keltiretuǵın kesellik esaplanadı. Bul máwsimlik kesellik bolıp, haywanlarda ushırasatuǵın barlıq juqpalı hám invazion keselliklerdiń 10-15 procentin quraydı. Kesellenip táwir bolǵan haywanlar uzaq waqıt dawamında ónimdarlıǵınıń tek ǵana 70 procentin tikley aladı. Teylerioz keselligi iksodid keneler arqalı juǵatuǵın transmissiv kesellikler toparına kirip, ózlestirilmegen jerlerdiń úlken bólegi hám qan sorıwshı kenelerge qarsı jobalastırılǵan ilajlardıń joqlıǵı kenelerdiń kóbeyiwine hám aktivlesiwine alıp keledi. Bunnan tısqarı, qan sorıwshı ektoparazitler-kene, sociallıq áhmiyetke iye bolıp, qaramallardıń qan-parazitar keselliklerıniń kelip shıǵıwı hám tarqalıwında ayrıqsha orın tutadı. Teylerioz keselligi júdá

keskin ótiwi, bul kesellikti emlew ushın dári preparatlarınıń júdá sheklengenligi sebepli kesellikti óz waqtında emlewde úlken qıyınshılıqlar keltirip shıǵarmaqta.

Materiallar hám usıllar

Teylerioz keselligi Qaraqalpaqstan Respublikamız aymaqlarında eń kóp tarqalǵan rayonlarımızdan Bozataw, Kegeyli, Shımbay, Qaraózek, Taxtakópir. Bul rayonlarda keselliklerdiń epizootologiyası, yaǵnıy kenelerdiń qoziwı, zıyanlaw dáwiri, keselliklerge shatılıwı úyrenildi. Usı aymaqlardaǵı qaramallardıń teylerioz benen kesellengenligin anıqlaw ushın 100 bas qaramaldan úlgiler alındı. Alınǵan qannan qan súrtpelerin tayarlap tekseriw arqalı ámelge asırıldı. Mallar jayılǵan jerler, jaylawlardan barıp kórilip, iksodid keneler tekserildi. Teylerioz keselligine diagnoz qoyıw ushın súrtpeler tayarlanıp, Romanovskiy-Gimza usılında boyaldı hám mikroskopik tekserilip kórildi.

Izertlew nátiyjeleri

Qaramallardıń protozoy keselliklerı arasında eń keń tarqalǵan hám úlken zıyan keltiretuǵın keselliklerden biri bul teylerioz keselligi bolıp tabıladı. Qaraqalpaqstan Respublikası aymaqlarında eń kóp tarqalǵan Bozataw, Kegeyli, Shımbay, Qaraózek, Taxtakópir rayonlarımızdan veterinariya laboratoriyasına alıp kelingen úlgilerdi tekseriw nátiyjelerine bola, teylerioz keselliginiń tarqalıw dinamikasında úyrenildi **(1-keste)**. Alınǵan nátiyjelerge kóre, Respublikamızdıń usı aymaqlarında teylerioz keselliginen nasawlam esaplanadı. Teyleriozdıń tarqalıwı 2019-2022-jılları teylerioz keselliginiń kóterilgenligin kóremiz.

1-keste. Qaraqalpaqstan Respublikası aymaqlarında teyleriozdıń tarqalıw dinamikası boyınsha maǵlıwmatlar

q/s	Aymaqlar atı	2019		2020		2021		2022	
		úlgi sanı	Unamlı nátiyje	úlgi sanı	Unamlı nátiyje	úlgi sanı	Unamlı nátiyje	úlgi sanı	Unamlı nátiyje
1.	Bozataw	32	25	35	33	47	41	66	59
2.	Kegeyli	35	32	39	32	45	49	51	46
3.	Shımbay	39	46	41	52	48	35	53	42
4.	Qaraózek	38	33	42	35	50	47	53	48
5.	Taxtakópir	33	28	35	29	38	30	43	28

Haywanlardıń teylerioz benen keselleniw dárejesi derlik kesel haywanlarda kene menen zıyanlanıw dinamikasına sáykes keledi. Haywanlardıń juqtırıw dárejesin anıqlaw ushın súrtpeler tayarlanadı. Romanovskiy-Gimza usılında boyalıp, mikroskopta teyleriya bar ekenligi tekseriledi. Qaraqalpaqstan Respublikası aymaqlarında rayonlarımızdan kelgen nawqas haywanlar qan úlgilerinen tayarlanǵan úlgilerdi tekseriw nátiyjeleri sonı kórsetti, teylerioz benen keselleniw Bozataw hám Taxtakópir rayonlarında sáykes túrde 24,0% ten 44,0% ke shekem **(2-keste)**. Ulıwma aymaq boyınsha 35,83% ti quraydı. Teyleriozdıń máwsimlikligin úyreniw boyınsha aytıw múmkin, qaramallardıń teylerioz benen keselleniwiniń eń joqarı dárejesi (shoqqısı) iyun ayında kóteriledi (kesellengen qaramallardıń 30-40% ten kóbiregi).

2-keste. Qaraqalpaqstan Respublikası aymaqlarında qaramallardıń teylerioz benen keselleniw dárejesi

q/s	**Rayonlar atı**	**Qan úlgileri tekserilgen haywanlar sanı (bas)**	**Kesel haywanlar (bas)**	**Sonnan (%) esabında**
1.	Bozataw	25	6	24,0
2.	Kegeyli	25	8	32,0
3.	Shımbay	25	10	40,0
4.	Qaraózek	25	11	44,0
5.	Taxtakópir	20	8	40,0
	Jámi:	**120**	**43**	**35,83**

Sońǵı jılları Ózbekstan – Angliya – Rossiyada islep shıǵarılǵan «Buparvalek» tabıslı qollanılmaqta. Preparat 20 kg tiri salmaqqa 1 ml preparat dozasında bir márte qollanıladı, bul 1 kg ǵa 2,5 mg buparvakondı quraydı. Preparat bulshıq et arasına jiberiledi. Hindistanda islep shıǵarılǵan

«Bupakon». Preparat 20 kg tiri salmaqqa 1 ml preparat esabında bir márte qollanıladı, awır jaǵdaylarda 48 saattan keyin qayta qollanıw múmkin. Joqarıdaǵı preparatlar qollanılǵannan soń 7-8 saattan keyin kesel haywannıń awhalı jaqsılanıwı baqlandı **(3-keste)**.

3-keste. Qaraqalpaqstan Respublikası sharayatında qaramallardıń teylerioz keselligine qarsı shanshıwda veterinariya preparatlarınıń nátiyjeliligin tallaw

№ q/s	Tekserilip atırǵan kesel haywanlardıń klinik kórsetkishleri (bas)	Emlendi (bas)	Preparattıń nátiyjeliligi %	Qollanılǵan emlew ilajları
1-topar (qaramallar)				
1.	20	20	100	Buparvalek bulshıq et arasına 20 kg tiri salmaqqa 1 ml preparat. Awır túrlerinde birinshi márte jiberilgennen soń 48-72 saat ótkennen soń, sonday dozalarda qollanıladı.
2-topar (qaramallar)				
2.	10	10	75	Poliamidin 100 kg tiri salmaqqa 5 ml, simptomatik emlew vitamin B1, B12, V_C, kofein benzoat natriy.

Juwmaq hám usınıslar

1. Joqarıdaǵılardan kelip shıǵıp, qaramallar teylerioziniń aldın alıwda Rossiya hám Izrayil mámleketlerinde islep shıǵarılǵan vakcinalardı, ásirese, jas násilli qaramallarǵa qollanıw jaqsı nátiyje beredi. Teylerioz keselligin emlewde «Buparvalek» hám «Bupakon» preparatların tabıslı qollanıw múmkin.

2. Teyleriozdıń máwsimligin úyreniw boyınsha aytıw múmkin, qaramallardıń teylerioz benen keselleniwiniń eń joqarı dárejesi (shoqqısı) iyun ayında kóteriledi (kesellengen qaramallardıń 30-40% ten kóbiregi).

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi

1. Н. И. Степанова, Н. А. Казаков, В. Т. Заболоцкий и др. Протозойные болезни сельскохозяйственных животных. Москва Колос, 1982. - 352 с.
2. Н. М. Алтухов, В. И. Афанасьев, Б. А. Башкиров и др. Краткий справочник ветеринарного врача. Москва Агропромиздат, 1990. – 574
3. А. О. Орипов, «Гельминтозларга қарши курашишнинг замонавий стратегияси, услуб ва воситалари» Ж. Ветеринария медицинаси 2021 й. №11 17-19 бетлар.
4. Орипов А. О., Давлатов Р. Б., Йулдашев Н. Э. «Ветеринария гельминтологияси» ўқув қўлланма 2016 йил «Наврўз» нашриёти Тошкент
5. 3. Орипов А. О., Шакиев Е. С., Жумашев Р. Ж., «Распространение некоторых гельминтозов сельскохозяйственных животных в Приаралье»